

3. Ἡ θ ι κ ή.—Αἱ ἔννοιαι τῆς τάξεως καὶ τοῦ κάλλους, τῆς συμμετρίας καὶ ἁρμονίας, χρησιμεύουσιν ὡς βάσεις τῆς ἠθικῆς· Κάλλος δηλαδὴ ὑπάρχει ἐκεῖ, ἔνθα πολλὰ ἕκαστα ὑπηρετοῦσιν εἰς κοινὸν σκοπὸν· τὸ κάλλος εἶναι ἀλήθεια, ὀρθὴ σχέσις, ἁρμονία. "Ὅ,τι λοιπὸν εἶναι ἑναρμόνιον καὶ ἔχει ὀρθὴν σχέσιν, εἶναι ὠραῖον, ἀληθὲς καὶ ἀγαθόν. Τὸ ἀγαθὸν καὶ καλὸν κατηγορεῖται μάλιστα κατὰ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ δηλοῖ τὴν ἰσορροπίαν καὶ ἁρμονίαν διαφόρων κλίσεων. Αἱ δὲ κλίσεις, ἐξ ὧν ἐκπηγάζουσι καὶ καθ' ἃς κρίνονται πᾶσαι αἱ πράξεις, εἶναι τριτταί· αἱ μὲν πρῶται εἶναι « συμπαθητικαὶ ἢ κοινωνικαὶ κλίσεις » καὶ ἄγουσιν εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ, εἰς τὴν κοινὴν εὐημερίαν, τὴν σωτηρίαν καὶ προαγωγὴν τοῦ συνόλου· αἱ δὲ δεύτεραι εἶναι « φίλαυτοὶ ἢ ἰδιωφελεῖς κλίσεις » καὶ ἀποβλέπουσι μόνον εἰς τὸ ἴδιον ἀγαθόν, εἰς τὴν ἀτομικὴν εὐημερίαν ἢ σωτηρίαν· αἱ δὲ τρίται οὔτε εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν τείνουσιν οὔτε εἰς τὸ ἴδιον, ἀλλὰ διαταράττουσι τὴν καθολικὴν τάξιν.

Ἐκ τούτων αἱ μὲν τελευταῖαι ὑπάρχουσι παρὰ φύσιν καὶ εἶναι πάντοτε κακαὶ (μοχθηρία, φθόνος ἢ χαιρεκακία, σκληρότης καὶ τὰ τοιαῦτα), αἱ δ' ἕτεραι δύο ὑπάρχουσι κατὰ φύσιν καὶ εἶναι ἀγαθαὶ ἢ κακαὶ ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰς ἄλλας ὁρμάς. Ἐὰν δηλαδὴ ἡ φίλαυτος κλίσις εἶναι τόσον ἰσχυρά, ὥστε νὰ ἀδυνατῇ νὰ συνυπάρχη αὐτῇ τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου, ἢ ἐὰν ἡ φίλαυτος ὁρμὴ ὑπερβάλλῃ τὴν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ κλίσιν, τότε εἶναι κακὴ· ἐὰν δὲ τοῦναντίον ἡ φίλαυτος κλίσις μετριάσῃται οὕτως ὥστε νὰ συνυπάρχη μετὰ τῆς κοινωνικῆς, εἶναι ἀγαθὴ.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν κοινωνικῶν κλίσεων θεωρουμένων ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς φιλαύτους. Ἴνα ἄρα διάγωμεν βίον ἠθικόν,

μεν διὰ τῆς αὐτογνωσίας. Ἀλλὰ τὸν κόσμον οὔτε δυνάμεθα ἀποχρώντως νὰ ὑποβάλωμεν εἰς λογικοὺς τύπους καὶ συλλαμβάνομεν αὐτὸν οὐχὶ τόσον διὰ τοῦ νοῦ ὅσον διὰ τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς συμπαθείας. Καὶ ἂν τις ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς πραγματικότητος τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν πραγματικότητά τοῦ ἐσωτερικοῦ, τῆς αὐτοσυνειδησίας, τῶν παραστάσεων καὶ συναισθημάτων.

ὀφείλομεν νὰ ἀποβάλωμεν μὲν τὰς παρὰ φύσιν ὀρμάς, ἀγάγωμεν δὲ εἰς ἀρμονίαν τὰς κοινωνικὰς καὶ τὰς φιλαύτους κλίσεις. Ἡ ὀρθὴ ἀναλογία ἀπαιτεῖ ὅπως αἱ κοινωνικαὶ κλίσεις ἐπικρατῶσι τῶν φιλαύτων χωρὶς ὅμως μῆτε ἐκεῖναι νὰ ὑπερβαίνωσι τὸ προσῆκον μέτρον μῆτε αὐταὶ ἀπρεπῶς νὰ ἀπωθῶνται. Ἐν ἄλλοις λόγοις πρέπει μὲν νὰ τάσσωμεν τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ὑπὲρ τὸ ἴδιον, ἀλλὰ νὰ μὴ ἀμελῶμεν ὅλως τοῦ τελευταίου τούτου ὡς ἀναγκαίου εἰς τὴν θεραπείαν ἐκείνου. Ἡ δ' ἐκρίζωσις τῶν παρὰ φύσιν κλίσεων καὶ ἡ ὀρθὴ πρὸς ἀλλήλας ἰσορροπία ἢ ἀρμονία τῶν δύο ἄλλων τάσεων εἶναι ἡ ἠθικότης, ἡ ἀρετὴ¹.

Ἡ θ ι κ ῆ σ υ ν α ἰ σ θ η σ ι ς.—Ἀλλὰ τίς θὰ εἶπη ἡμῖν, ἂν αἱ τάσεις αὗται εἶναι ἐν ὀρθῇ καὶ ἀρμονικῇ σχέσει πρὸς ἀλλήλας; Τοῦτο ποιεῖ ἡ ἠθικὴ συναίσθησις (moral sense), ἡ συναίσθησις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου ἥτις εἶναι σύμφυτος, μᾶλλον δὲ καὶ ἀκριβέστερον εἰπεῖν, φ υ σ ι κ ῆ ἰδιότης² πάντων τῶν λογικῶν ὄντων· τὴν ἰδιότητα ταύτην « οὐδε-

1. Ὡσπερ ἡ ὑγίεια ἢ τελειότης τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ κεῖται ἐν τῇ ἀρμονικῇ συνεργασίᾳ πάντων τῶν ὀργάνων αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡ ὑγίεια ἢ τελειότης τῆς ψυχῆς κεῖται ἐν τῇ ἀρμονικῇ συνεργασίᾳ τῶν φιλαύτων καὶ τῶν κοινωνικῶν κλίσεων. Ἐνταῦθα ὁ Σαφτισβουρῆς φαίνεται διαλλάσσειν τὰς ἀντιθέτους ἀπόψεις τῶν προδρόμων αὐτοῦ, ὧν ἄλλοι μὲν (ὕλισται) ἐξῆρον τὰς φιλαύτους καὶ ἰδιωφελεῖς τάσεις τοῦ ἀνθρώπου ἄλλοι δὲ τὰς φιλαλλήλους καὶ κοινωνικὰς.

2. Ὁ Σαφτισβουρῆς, καίπερ σφόδρα τιμῶν τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Λώκκιον, ὅμως παρατηρεῖ (ἐν τῇ Ἐπιστολῇ πρὸς νέον, ὡς καὶ ἐν τοῖς Ἠθικολόγοις (3, 2) « ὅτι οὗτος διὰ τοῦ ἐλέγχου τῶν ἐμφύτων παραστάσεων διέσεισε τὴν βάσιν τῆς ἠθικῆς ». Καὶ ὁμολογεῖ μὲν ὅτι ἐμφυτοὶ παραστάσεις ἐν τῇ συνήθει ἐννοία δὲν ὑπάρχουσι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐγκρίνει καὶ χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρον τοῦτον ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ « φυσικοῦ », τοῦ « καθ' ὀρμέμφυτον », ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ προσγιγνόμενον διὰ τῆς τέχνης, τῆς ἀγωγῆς (διδασκαλίας) καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁρισμένα δηλαδὴ παραστάσεις γεννῶνται ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀναπτύξεως, κατὰ τρόπον φυσικόν· οὐδεὶς διδάσκει αὐτάς, ὡς οὐδεὶς διδάσκει τὰ πετεινὰ νὰ ἵπτανται καὶ νὰ κτίζωσι τὰς φωλεάς. Οὕτως ἀρετὴ καὶ κακία, ὠραῖον καὶ ἄσχημον ἀνάγονται εἰς τὰ λογικὰ ὀρμέμφυτα καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς θεσμούς. Πάντες οἱ ἄνθρωποι, παρὰ τὰς διαφορὰς τῶν ἀντιλήψεων, ἔχουσι τὴν καθόλου ἐννοίαν τοῦ ἀγαθοῦ.

μία θεωρητική δοξασία είναι ικανή άμέσως και άπ' εϋθείας νά αποκλείση ἢ νά καταστρέψη »¹.

Ὡς ἡ θεά καλλιτεχνημάτων ἐπεγείρει συναισθήματα άνιδιωφελούς εϋαρεστήσεως ἢ δυσαρεστήσεως, οϋτως ἡ θεά ανθρωπίνων πράξεων και ἐλατηρίων γεννά συναισθήματα ἐπιδοκιμασίας ἢ άποδοκιμασίας. Ἡ φύσις λοιπόν παρέχει τήν ἠθικήν συναίσθησιν και τās οικείας έννοιās. Καί ως ἡ καλλιτεχνική εϋφυΐα διά τῆς άσκήσεως καθίσταται ὀξυτέρα, οϋτω και ἡ ἠθική (φυσική) συναίσθησις διά τοϋ κόπου και τῆς ἐργασίας γίνεται τελειότερα, λαμβάνει συνείδησιν², τοιουτοτρόπως δέ ανυψοϋται εἰς ἠθικήν κρίσιν, εἰς ἠθικόν ρυθμόν.

Εἰς τοιοϋτον ρυθμόν άποβλέπει και τείνει ἡ φιλοσοφία και ἡ άγωγή βοηθοϋσα ὅπως ὁ ανθρωπος τελειώση πάσας τās φυσικās πρὸς τὸ άγαθόν και καλόν κλίσεις και αναπτυχθῆ εἰς ἠθικήν, ἐλευθέραν και έαυτῆς επίγνωσιν έχουσαν προσωπικότητα· τότε ὁ ανθρωπος βιοτεύει έν άρμονικῇ σχέσει, έν φιλίᾳ και συμπαθείᾳ πρὸς τοϋς άλλους, ἥτις σχέσις ποιεῖ έν τῇ ζωῇ, ὅπως και έν τῇ φύσει, τήν ένότητα τοϋ ὅλου· τότε δῆ ἐμφανίζει ὁ ανθρωπος τήν εἰκόνα τῆς « ωραίας ψυχῆς », γίνεται ὁ ἰδεατὸς τύπος τῶν άρχαίων Ἑλλήνων, ὁ « καλὸς κάγαθός ».

4. Ἀρετὴ και εϋδαιμονία.—Τήν άρετὴν ως άρμονίαν ὀφείλομεν νά αγαπῶμεν καθ' έαυτήν και οϋχι ένεκα άλλων αγα-

1. « Μεθ' ὄσης ταχύτητος αἱ πράξεις παρατηροϋνται και αἱ τῶν ανθρωπων κλίσεις και τὰ πάθη διαστέλλονται, μετὰ τοσαύτης ταχύτητος εϋθὺ έσωτερικόν βλέμμα διορᾷ και διαστέλλει τὸ άγαθόν και εϋπρεπές ἢ τὸ κακόν και αἰσχρόν, τὸ φιλητόν ἢ τὸ μισητόν, τὸ θαυμαστόν ἢ τὸ φαϋλον. Πῶς λοιπόν νά μῆ ὁμολογήσωμεν ὅτι, άφοϋ αἱ διακρίσεις αϋται έχουσι τήν ὑπόστασιν αϋτῶν έν μόνη τῇ φύσει, ἡ διάκρισις εἶναι φυσική και έν τῇ φύσει έχει τήν ρίζαν ; »

2. Αἱ κλίσεις γίνονται και αϋται ὑποκείμενον σκέψεως και γεννῶσι νέας κλίσεις « τὰ συναισθήματα οἴκτου, έννοιās, εϋγνωμοσύνης και τὰ τούτοις έναντία, ανυψούμενα εἰς τήν συνείδησιν διά τῆς σκέψεως, γίνονται ὑποκείμενα, ὡστε διά τῆς έσκεμμένης ταύτης συναισθήσεως γεννάται έτερόν τι είδος κλίσεως πρὸς αϋτās ταύτας τās κλίσεις, αἵτινες ἐγένοντο ἤδη ἡμῖν συναισθηταί και νϋν γίνονται ὑποκείμενον νέας εϋαρεστήσεως ἢ δυσαρεστήσεως ».

θῶν, οἷον χάριν ἐλπίζομένης ἐξωτερικῆς ὠφελείας ἢ μελλούσης ἀμοιβῆς. Ἐκ τῆς ἀγάπης ταύτης τῆς ἀρετῆς χάριν αὐτῆς καὶ μόνης πρέπει νὰ προκύπτῃ πᾶσα τάσις πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἢ ἠθικὴ ἐνέργεια· ἢ ὑπεροχὴ, ἢ ἀξία καὶ τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς ἐπάναγκες νὰ εἶναι τὸ μόνον ἐλατήριον πάσης ἡμῶν πράξεως. Εἶναι δὲ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀμέσως συνεζευγμένη ἢ εὐδαιμονία· ἢ θεραπεία τῶν ἐτερωφελῶν (φιλάλλων) ἢ κοινωνικῶν κλίσεων εἶναι ἢ κυρία πηγὴ τῶν διανοητικῶν τέρψεων, ἀσυγκρίτως ἰσχυροτέρων καὶ διαρκεστέρων παρά τὰς κατ' αἰσθησιν ἡδονάς.

Ἐάν τις ὑπολογίσῃ τὰς ἡδονάς ὡς τὰ ἄλλα πράγματα, θὰ εὕρῃ ὅτι αἱ πλεῖσται τοῦ βίου τέρψεις προέρχονται ἐκ τῆς μετοχῆς εἰς ἀλλοτρίαν χαρὰν καὶ ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους εὐεργεσίας. Καὶ ἡ πεῖρα δὲ διδάσκει ὅτι ἡ τῆς ἀρετῆς ἀσκησις προσποιεῖ ἡμῖν τὴν ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν τῶν ἄλλων, μάλιστα δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς ἰδίας ἡμῶν συνειδήσεως, ἐν ᾗ ἔγκειται ἡ ἀληθινὴ εὐδαιμονία· καὶ αὐτὴ ἡ συμπάθεια καὶ μετοχὴ εἰς ἀλλότρια κακὰ πορίζει μείζονα ἡδονὴν ἢ λύπην· ἐκ τοῦ ἐναντίου τὸ ἀπροσόμιλον καὶ ἀκοινωνήτον καὶ ἡ ἀδιαφορία ἐπάγουσι τὴν ἀθλιότητα καὶ κακοδαιμονίαν. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἡ ἀρετὴ συμπίπτει πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, διὸ καὶ ὡς σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας τίθεται ὑπὸ τοῦ Σαφτισβουρῆ νῦν μὲν τὸ ἀγαθὸν νῦν δὲ ἡ εὐδαιμονία¹.

5. Θρησκεία.—Ἡ ἠθικὴ ὑπάρχει αὐτόνομος καὶ χωριστὴ ἀπὸ τῆς θρησκείας, αἱ δ' ἐννοιαὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ θεοῦ². δύναται νὰ εἶναί τις ἀγαθὸς

1. Τοιαύτη διδασκαλία τοῦ Ἀγγλοῦ φιλοσόφου, ἀνακαινίζουσα τὴν θεωρίαν τῆς ἀρχαίας ἠθικῆς, τὴν σωκρατικὴν δηλονότι ἐννοίαν τοῦ ταυτισμοῦ ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας, ἦτο εὐκόλον (ὡς καὶ πάλαι συνέβη) νὰ μεταποιηθῇ, ὡς καὶ μετεποιήθη πράγματι μάλιστα ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Σαφτισβουρῆ, εἰς τὴν ἐτέραν διδασκαλίαν, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι τάσις πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ὡς μέσον πρὸς σκοπὸν. Οὕτω πως ἡ ἠθικὴ ἐκείνη κατέληξεν εἰς τέλειον εὐδαιμονισμόν, εἰς τὴν περὶ εὐδαιμονίας θεωρίαν, ἣτις χαρακτηρίζει ὅλην τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ἠλέγχθη ὕστερον ὑπὸ τοῦ Καντίου.

2. Δὲν πρέπει, λέγει, νὰ ἐξαρτηθῇ ἡ ἠθικὴ ἐκ τῆς θρησκείας, ἄλλως τε

καὶ ἐνάρετος χωρὶς νὰ πιστεύῃ εἰς θεόν, χωρὶς νὰ ἔχη θρησκείαν. Πρὸς δὲ καὶ ἐπιβλαβῆς εἰς τὴν ἠθικὴν ἐνδέχεται νὰ ἀποβῆ ἡ θρησκεία, διότι ποιεῖ ἐλατήριον τῆς ἀρετῆς τὴν ἐλπίδα εἰς ἀμοιβὰς καὶ τιμωρίας ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ. Ἄλλ' ἂν μὲν εἶναι ἡ πίστις ἀσθενῆς καὶ μετ' ἀμφιβολίας συγκεκραμένη, τότε ἡ ἠθικὴ ἀποβάλλει τὸ ἔρεισμα καὶ καθίσταται ἐπισφαλῆς· ἂν δὲ τὸναντίον ἡ πίστις ὑπάρχῃ ἰσχυρά, αὕτη ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον ἀμελῆ πρὸς τὰ καθήκοντα τοῦ παρόντος βίου, ἀδιάφορον πρὸς τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας καὶ τὴν πατρίδα. Ὅλως δὲ ἡ θρησκεία εἶναι δοξασία τοῦ πλήθους, εὐκόλως παρασύρουσα εἰς πλάνας, ἃς δὲν διέφυγε οὐδὲ ὁ Χριστιανισμός.

Καὶ ὅμως δὲν ἀρνεῖται ὁ φιλόσοφος ὅτι ἡ εἰς τὸν θεὸν πίστις προβιβάζει εἰς τὴν ἠθικότητα μᾶλλον ἢ ἡ ἀθεΐα καὶ ὅτι πάλιν ἡ ἠθικὴ ἄγει εἰς τὴν θρησκείαν¹ καὶ τελειοῦται δι' αὐτῆς². Αὐτὸς δ' εἶναι ὑπέρμαχος τῆς φυσικῆς θρησκείας, εἰ καὶ ἄλλως τιμᾷ τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἀπαιτεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς διανοήσεως καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀνοχήν.

6. Χαρακτηρισμός.—Ἡ ὑποτυπωθεῖσα ἠθικὴ θεωρία, ἔχουσα βάσιν ὄντολογικὴν³, ταυτίζει τὸ ἀγαθὸν μετὰ τοῦ καλοῦ (ἁρμονικοῦ) καὶ εἶναι λίαν συγγενῆς πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τοιαύτη δὲ οὔσα ἔσχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν διανόησιν

καὶ διότι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡμῖν γνωριμωτέρα ἢ ἡ θεότης· ἐξαρτᾶν τὸ « ἀγαθὸν » καὶ τὸ « κακὸν » ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ θεοῦ εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ καταστρέφειν τὰς ἐννοίας ταύτας. Τὸ ἐναντίον δὲ φαίνεται προτιμῶν ὁ Σαφτισβουρῆς (ὡς ὕστερον καὶ ὁ Κάντιος), τὸ νὰ σχηματίζωμεν δηλονότι τὴν ἐννοίαν τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν γνώμονα τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως.

1. Αἱ φιλοσοφικαὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου πεποιθήσεις εἶναι, ὡς εἶδομεν, πανθεϊκαί, παρεμφερεῖς πρὸς τὰς τοῦ Βρούνου καὶ ἄλλων.

2. Ὁ πιστεύων εἰς ἀγαθὸν καὶ δίκαιον θεὸν εὕρισκει ἐν αὐτῷ τὸ πρότυπον τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης· ἔχει τὸ ὑπέρτατον ὑποκείμενον τῆς ἀγάπης, τὸ ἀξιεραστότατον ὄν, οὗ ἕνεκα πρέπει τὰ ἄλλα πάντα νὰ ἀγαπῶνται· διὰ τούτου δ' ἐξικνεῖται εἰς τὴν τελειότητα τῆς ἀρετῆς.

3. Ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ Σαφτισβουρῆ δὲν ἐρείδεται (ὡς ἡ τοῦ Ὁββεσίου) ἐπὶ φυσικῶν ἢ φυσιολογικῶν προϋποθέσεων οὐδ' ἐπὶ θρησκευτικῆς ἀποκαλύψεως.

τοῦ 18ου αἰῶνος¹ καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ τοὺς Γερμανοὺς ποιητάς (μάλιστα δὲ τὸν Herder καὶ τὸν Σίλλερ). Ἀπαιτεῖ τὴν διαλλαγὴν τῶν ἀντιθέσεων, τὴν ἑναρμόνιον σχέσιν τῶν ἰδιωφελῶν καὶ τῶν κοινωφελῶν τάσεων· κατατείνει εἰς τὴν γενικὴν μόρφωσιν τοῦ ἀτόμου καὶ τὴν ἀποτέλεσιν ἀνθρώπου καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Ἐπιδιώκει δηλαδὴ τὴν σύμμετρον ἀνάπτυξιν πασῶν τῶν δυνάμεων καὶ κλίσεων ἐκάστου, ὥστε νὰ καταστῇ τις εἶδος διανοητικοῦ καλλιτεχνήματος καὶ ζῶν μέλος τοῦ σύμπαντος· ζητεῖ τὴν ἔξαρσιν τῆς ψυχῆς, ἣτις ἀναπτυσσομένη τελείως νὰ ἑναρμοσθῇ εὐπετῶς εἰς τὸν περικαλλῆ τοῦ κόσμου ὀργανισμόν².

Αἱ θεωρίαι τοῦ Σαφτισβουρῆ³ ἔλαβον συστηματικὸν τύπον καὶ διεδόθησαν εὐρύτερον διὰ τοῦ Hutcheson.

6. HUTCHESON

1. Βίος καὶ ἔργον.—Ὁ Φραγγίσκος Hutcheson, ἐν Ἰρλανδίᾳ τῷ 1694 γεννηθεὶς καὶ ἐκ παιδὸς διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὰ θερμὰ καὶ φιλόανθρωπα συναισθήματα διακριθεὶς, ἐσπούδασεν ἐν Γλασκῶβη φυσικὴν καὶ θεολογίαν. Πέρανας τὰς σπουδὰς ἔλαβε θέσιν ἐν ἀνωτέρᾳ ἰδιωτικῇ Σχολῇ τοῦ Δουβλίνου, ἐνθα συνῆψε γνωριμίαν μετὰ πολλῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν καὶ παρεσκεύασε τὰ πρῶτα αὐτοῦ συγγράμματα⁴. Τῷ δὲ 1729 προσεκλήθη καθηγητῆς

1. Ἐκ τῶν Γάλλων ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Σαφτισβουρῆ μάλιστα ὁ Diderot καὶ ὁ Βολταῖρος.

2. Ἡ σύγκρασις καὶ συγχώνευσις εἰς ἓν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων γνωρισμάτων τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ἡ πηγὴ τῆς αἰσιοδοξίας, ἣτις χαρακτηρίζει κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν διανόησιν τῆς περιόδου ταύτης.

3. Ἐκ τῶν περὶ Σαφτισβουρῆ διαλαβόντων μνημονευτέοι οἶδε· G. Georg, Die Philosophie Shaftesbury, 1876· ὁ καὶ πρόσθεν μνημονευθεὶς B. Rand, The life unpublished letters and philos. regimen of Shaftesbury, 1900.—Steetner Leo, Das philos. System Shaftesbury und Wielands Agathon, 1929.—Kern Irmgard, Shaftesbury Bild von Menschen, 1943.—F. Thilly—Γρατσιαίου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἠθικὴν, 1922.

4. «Ἐρευνᾶν περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐννοιῶν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ» (Inquiry into the origin of our ideas of beauty and virtue), 1725· μετε-

εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Γλασκώβης καὶ ἐδίδαξεν ἰδίᾳ τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν καὶ ταύτην μάλιστα ἐθεράπευσε¹, χωρὶς νὰ ἀμελῇ ὅλως καὶ τῶν λοιπῶν τῆς φιλοσοφίας μερῶν². Ὑπὸ πάντων τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 53 ἐτῶν (τῷ 1747)³.

2. Κλίσεις καὶ τάσεις (ἰδιωφελεῖς καὶ κοινωφελεῖς).— Οὗτος διακρίνει τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς δύο εἶδη, ἧτοι 1) τὰς κατ' αἴσθησιν ἐπιθυμίας ἢ ἄλλως τὰς φυσικὰς, σφοδρὰς καὶ τυφλὰς ὁρμὰς (κοινὰς τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς ζῴοις)⁴, ἃς ὀνομάζει καὶ πάθη, καὶ 2) τὰς ἐκ τῆς παραστάσεως τοῦ σκοποῦ γιγνομένας ἡρέμους καὶ ἐλλόγους ἐπιθυμίας⁵, αἵτινες χαρακτηρίζονται ὡς τάσεις καὶ κλίσεις.

Διτταὶ δ' εἶναι αἱ κλίσεις, ὑφ' ὧν εἰς τὰς ἐνεργείας ἡμῶν ἐλαυνόμεθα, φιλαίτια καὶ εὐνοία. Κινεῖται δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος τὸ μὲν ὑπὸ ἰδιωφελῶν καὶ φιλαύτων τὸ δὲ ὑπὸ ἑτεροφελῶν καὶ συμπαθη-

φράσθη εἰς τὴν Γερμανικὴν, τῷ 1762.— « Δοκίμιον περὶ τῆς φύσεως καὶ χειραγωγίας τῶν παθῶν καὶ συναισθημάτων » (*Essay on the nature and conduct of the passions and affections*), 1728 (γερμανιστί, τῷ 1765).

1. Μαρτυρεῖ πλὴν ἄλλων καὶ τὸ ἔργον « *Philosophiae moralis institutio compendiaria, ethices et jurisprudentiae naturalis principia continens*, 1742.

2. "Ὅτι καὶ τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν ἐκαλλιέργει, δεικνύει ἡ συγγραφή αὐτοῦ « *Synopsis Metaphysicae, Ontologiam et Pneumatologiam completens* », 1749.

3. Ὁκτὼ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φιλοσόφου ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τὸ σύγγραμμα ἐκείνου « *Σύστημα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας* » (*A system of moral philosophy*) εἰς δύο τόμους, τῷ 1755 (γερμανιστί τῷ 1756). "Ἀπαντα δὲ τὰ ἔργα τοῦ ἀνδρὸς ἐξεδόθησαν ἐν 5 τόμοις, τῷ 1772.

4. Κατὰ ταύτας ὁ ἄνθρωπος ἄνευ τινὸς παραστάσεως ἐλαύνεται πρὸς ἀπόλαυσιν, ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς ἐλλείψεως, ἣν ἀποπληρῶν ἀπαλλάσσεται τοῦ δυσαρέστου συναισθήματος.

5. Ἡ ὁρμὴ τείνει εἰς τὴν πλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως καὶ ἅμα τῇ πληρώσει εὐθὺς ἀφανίζεται· τὸναντίον δὲ ἡ κλίσις εἶναι σχέσις πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχει (καθὰ καὶ τὸ ἀντικείμενον) χαρακτηρὰ διαρκείας.

τικῶν τάσεων¹, ὧν αἱ δεύτεραι προέχουσι καὶ περιποιοῦσιν αὐτῷ ἠθικὴν ἀξίαν. Μόνον ἐκείνη ἢ πράξις λέγεται ἠθικῶς ἀγαθὴ, ἣτοι προέρχεται ἐξ εὐνοίας πρὸς ἕτερον ἄνευ τινὸς ὑπολογισμοῦ μελλούσης ὠφελείας· τότε δ' ἔχει μεγίστην ἀξίαν καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐπιδοκιμάζεται, ὅταν ἀπορρέῃ ἐξ εὐνοίας πρὸς πάντας καὶ τείνῃ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ γένους².

Ἐτερωφελεῖς τῇ ἀληθείᾳ καὶ φιλανθρώπους ἔχομεν κλίσεις, ὅταν ἐπιδιώκωμεν τὸ ἀγαθὸν τῶν ἄλλων, χωρὶς νὰ ἀποβλέπωμεν τὸ παράπαν εἰς τὸ ἴδιον ἡμῶν συμφέρον μηδὲ εἰς τινὰ ἐπακολουθοῦσαν τῇ πράξει ἡμῶν ἀμοιβὴν παρὰ θεοῦ ἢ παρ' ἀνθρώπων ἢ παρὰ τῆς ἰδίας ἡμῶν συνειδήσεως³. Ἡ δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους εὐνοία καὶ φιλανθρωπία εἶναι τι φυσικὸν καὶ οὕτω γενικὸν ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ, ὥσπερ ἐν τῷ φυσικῷ ἡ βαρύτης. Ἡ φιλανθρωπία εἶναι συχνοτέρα ἢ ἡ σκληρότης· καὶ αὐτοὶ οἱ κακοῦργοι ποιοῦσιν ἐν τῷ βίῳ πλείονας ἀγαθὰς ἢ κακὰς πράξεις.

3. Ἡ θικὴ συναίσθησις.—Ἐν ᾧ αἱ κλίσεις καὶ ἡ συμπάθεια κινοῦσιν εἰς τὸ πράττειν καὶ καθορίζουσι τοὺς σκοποὺς, ὁ νοῦς καὶ ἡ ἐμπειρία ἐξευρίσκουσι τὰς προσφόρους μεθόδους πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῶν· αἱ κλίσεις καὶ τὰ συναισθήματα ἄνευ τοῦ νοῦ θὰ ἦσαν τυφλαὶ καὶ ἀτελεσφόρητοι. Ἐκείνας δὲ τὰς κλίσεις καὶ πράξεις ἐπιδοκιμάζομεν, αἵτινες εἶναι « ἠθικῶς καλαὶ » καὶ τεί-

1. Ὁ ἰσχυρισμὸς τινῶν, ὅτι βᾶσις ὑπόκειται πάντοτε ἡ ἰδιωφέλεια, ἔστω καὶ λανθάνουσα, εἶναι ἀνυπόστατος· διότι ὑπάρχουσι κλίσεις ὅλως ἀνιδιωφελεῖς, ἔπειτα δὲ ἡ συμπάθεια δὲν εἶναι, ὡς νομίζουσιν, ἰδιωφέλεια· διότι δὲν εἶναι ἀδιάφορος, φερομένη πρὸς οἰονδήποτε, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἄνθρωπον ἀγαθὸν κοινωνοῦντα ἀγαθοῦ. Ἐὰν ἦτο λανθάνουσα φιλαυτία, θὰ ἐστρέφετο πρὸς πᾶν τὸ ποριστικὸν ὠφελείας, ὅπερ ὁμῶς δὲν συμβαίνει.

2. Πράξις ἐξ ἰδιωφελείας προερχομένη, καὶ ἂν μὴ ἀντιμάχῃται πρὸς τὴν εὐνοίαν, εἶναι ἠθικῶς ἀδιάφορος. Ἡ δὲ φιλαυτία εἶναι κατὰ τοσοῦτο δεδικαιολογημένη, καθ' ὅσον καὶ ἡμεῖς εἴμεθα μέρος τοῦ ὅλου· ἀγαπῶντες τὸ ὅλον ἀγαπῶμεν, ὡς εἰκός, καὶ ἡμᾶς αὐτούς. Σκοπὸς δὲ τῆς ἀγάπης ταύτης εἶναι ἡ εὐτυχία καὶ ἡ τελειότης.

3. Ἡ ἐκ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς συνειδήσεως εὐτυχία εἶναι τὸ ἐπακολουθῆμα καὶ οὐχὶ τὸ ἐλαττήριον τῆς ἀρετῆς.

νουςιν εἰς τὴν εὐεστῶ τῶν ἄλλων ἢ εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν εὐδαιμονίαν τὴν συνημμένην μετὰ τῆς τῶν ἄλλων. Ἡ τοιαύτη ἠθικὴ κρίσις, ἐπιδοκιμασία ἢ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀποδοκιμασία, τελεῖται διὰ τῆς ἠθικῆς συναίσθησεως (moral sense), ἥτις εἶναι ἡμῖν ἀρχῆθεν ὑπὸ τοῦ θεοῦ κεχορηγημένη καὶ ἐνεργεῖ ἀμέσως, καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις τὸ ὀρμέφυτον¹. Αὕτη δὲν ἀναπτύσσει ἐξ ἑαυτῆς, ὡς ἡ τῶν ὀρθολογικῶν συνείδησις, γενικὰς ἀρχὰς, ἀλλὰ διαγινώσκει τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν, ὡς ὁ ὀφθαλμὸς ὄρα τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος². Ἔχει « κανονιστικὴν καὶ ἐλεγκτικὴν λειτουργίαν », εἶναι « ἡ δεξιότης τοῦ κατανοεῖν τὸ ἠθικῶς ἐξαιρετόν »³. Οὐδεὶς ἄρα ἄνθρωπος στερεῖται τῆς ἠθικῆς συναίσθησεως, ἥτις εἶναι ἀψευδὴς καὶ σύμφυτος, οὔτε ἐκ τῆς ἐμπειρίας προερχομένη οὔτε ἐκ τῆς ἀγωγῆς οὔτε ἐκ τοῦ ἐθισμού οὔτε ἐκ τοῦ λογισμοῦ⁴.

1. Ἡ ἠθικὴ συναίσθησις δὲν ἐνέχει, κατὰ τὸν Hutcheson, μυστηριῶδες τι καὶ ἀπόκρυφον, ἀλλ' εἶναι δῶρημα τοῦ θεοῦ καὶ ἀποδεικνύει τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ· διότι εἶναι τοιοῦτο, ὥστε νὰ ἐπιδοκιμάζη μόνον τὰς κοινωφελεῖς κλίσεις καὶ πράξεις.

2. « Συναισθήματά τινα καὶ πράξεις ἐπιγιγνώσκονται εὐθέως καὶ κατ' ἐνόρασιν ὡς ἀγαθὰ· ἔχομεν φυσικὴν τινα συναίσθησιν τοῦ ἀμέσως ἀρίστου καὶ αὕτη εἶναι ὀδηγός, θείαν καὶ ὑπὲρ φύσιν ἔχουσα τὴν καταγωγὴν. Πάντα δὲ ταῦτά τὰ συναισθήματα καὶ αἱ πράξεις ἔχουσι κοινὸν χαρακτήρισμα, τὴν τάσιν δηλονότι πρὸς τὴν εὐτυχίαν » (System of moral philosophy, βιβλ. 1ον).

3. Πράξεις τινὲς εἶναι πρὸς τοὺς ἄνθρώπους ἀμέσως χρησταί· « διὰ τινος ὑπερτέρας συναίσθησεως, ἣν καλῶ ἠθικὴν, ἡδόμεθα παρατηροῦντες τοιαύτας πράξεις παρὰ τοῖς ἄλλοις καὶ προαγόμεθα εἰς ἔπαινον τῶν πραττόντων (καὶ πολλῶ μᾶλλον ἡδόμεθα, ἐὰν ἔχωμεν συνείδησιν ὅτι ἡμεῖς ἐπράξαμεν αὐτάς), ἄνευ ἐπιλογισμοῦ μελλούσης ἀπ' αὐτῶν ὠφελείας » (Inquiry, Εἰσαγωγή) Πρβλ. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἠθικὴν, Thilly — Γρατσιαίου, σ. 32.

4. Σύμφυτος εἶναι ἡ ἠθικὴ συναίσθησις, δὲν εἶναι δ' ὁμοῦς σύμφυτοι αἱ ἐννοιαὶ καὶ αἱ ἀλήθειαι. Ὡς ἡ ἐξωτερικὴ αἴσθησις εἶναι ἀμέσως δεκτικὴ ἐντυπώσεων, οὕτω καὶ ἡ ἠθικὴ συναίσθησις εἶναι δεκτικὴ εὐαρέστων ἢ δυσαρέστων ἐντυπώσεων, πρὶν ἔλθωσιν εἰς τὴν συνείδησιν αἱ ἐννοιαὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ὠφελίμου καὶ τῶν τοιούτων. Κατὰ παραπλήσιόν τινα τρόπον ἡδόμεθα ἐπὶ τῇ ἀρμονίᾳ τῶν ἤχων, χωρὶς νὰ ἔχωμεν γνῶσιν τῶν μαθηματικῶν ἀναλογιῶν.

4. Ἡ ἠθικὴ κρίσις.—Διὰ τῆς ἠθικῆς συναισθήσεως διεγείρεται ἡ τῶν πράξεων ἐπιδοκιμασία ἢ ἀποδοκιμασία, ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ ἐννοίας τοῦ θεοῦ¹, ἀπὸ τῶν παρεχομένων ἐπαγγελιῶν ἀμοιβῆς καὶ τιμωρίας καὶ καθόλου ἀπὸ τῆς ἰδίας ἡμῶν ὠφελείας ἢ βλάβης. "Ὅτι ἡ ἠθικὴ ἐπιδοκιμασία εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν εὐαρέστησιν καὶ τὴν ὠφέλειαν, φαίνεται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν κρίνεται τις εὐεργεσία. Ἐνταῦθα ἐξετάζομεν τὸ ἂν αὕτη προῆλθεν ἐξ εἰλικρινοῦς ἀγάπης καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως ἢ ἂν προέκυψεν ἐξ ἰδιωφελείας ἢ βίας· ψέγομεν πολλάκις καὶ ἀποδοκιμάζομεν πράξιν, καίπερ ἄλλως ὑπηρετοῦσαν καὶ προάγουσαν τὸ ἡμέτερον συμφέρον· τούναντίον δ' ἐπαινοῦμεν καὶ τιμῶμεν, ὡς καὶ ὁ Κικέρων λέγει, τὴν ἀρετὴν ἀπαντῶσαν καὶ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς.

Ἡ ἠθικὴ κρίσις εἶναι εὐμενῆς οὐχὶ πρὸς τὰ σφοδρὰ καὶ τυφλὰ καὶ παροδικὰ πάθη ἀλλὰ πρὸς τὰς ἡρέμους καὶ ὑπὸ τοῦ νοῦ ὠμματωμένας καὶ σταθερὰς κλίσεις καὶ τὰς ἀπὸ τούτων πράξεις. Αὗται εἶναι, ὡς ἐρρήθη, εὐγενέστεραι καὶ πάλιν καὶ ἐκ τούτων προέχουσιν ὅσαι εἶναι κοινωφελεῖς καὶ ἐκτείνονται εἰς εὐρύτατον κύκλον ἀνθρώπων, ποριστικαὶ τῆς μεγίστης δυνατῆς εὐτυχίας². "Ὅθεν προκύπτει ἡ ἠθικὴ ἀπόφανσις ἢ πολλάκις ὕστερον ἐπαναληφθεῖσα, ὅτι ἐκείνη ἡ πράξις εἶναι καλλίστη, ἥτις παρέχει τὴν μεγίστην εὐδαιμονίαν εἰς ὡς πλείστους ἀνθρώπους (the greatest happiness for the greatest number), κακίστη δὲ ἡ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον παρέχουσα τὴν κακοδαιμονίαν³. Εἰρήσθω δὲ ὅτι ἡ ἠθικὴ συναισθησις δὲν ἐνεργεῖ πάντοτε ἀμέσως ὡς ὀρμέμφυτον ἀλλ' ἀναπτύσσεται εἰς συναίσθημα τοῦ καθήκοντος, ἐπίγνωσιν τῆς

1. Ἡ ἠθικὴ συναισθησις ὑπάρχει οὐχ ἤττον καὶ παρ' ἐκείνοις, οἵτινες μόλις ἔχουσιν ἐννοίαν τοῦ θεοῦ. "Ὅλως δὲ ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς θρησκείας. Καὶ ὁμοίως ὁμολογεῖ ὁ Hutcheson ὅτι αἱ θεολογικαὶ ἐννοιαὶ καὶ ἡ θρησκευτικὴ αὐθεντία προάγουσιν εἰς τὴν ἠθικότητα καὶ ὠφελοῦσι τὰ μάλιστα ἐκείνους, παρ' οἷς ἡ ἠθικὴ συναισθησις εἶναι ἀμβλεῖα.

2. Τοιαῦται εἶναι ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ καθολικὴ φιλανθρωπία, ἀρεταὶ ὑπέρτεραι τῆς πρὸς τοὺς φίλους καὶ τὰ τέκνα στοργῆς.

3. Inquiry, 2, 3.

υποχρέωσης, ἢς ἡ παράβασις διαταράσσει τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην (serenity).

5. Χαρακτηρισμός.— Κατὰ ταῦτα ὁ Hutcheson στηρίζει τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ἐρεῦνας ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διαγινώσκων ὅτι ἐν τῇ κρίσει τῶν ἐλατηρίων τῶν πράξεων ἀντιδιαστέλλονται αἱ φίλαυτοι καὶ αἱ φιλάνθρωποι κλίσεις καὶ ὅτι αἱ τελευταῖαι καὶ αἱ ἀπὸ τούτων πράξεις τυγχάνουσιν ἠθικῆς ἐπιδοκιμασίας. Τὸ ἀγαθὸν δηλαδὴ κρίνεται παραπλησίως πρὸς τὸ καλόν, ἥτοι ἀρέσκει καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὰ ἄνευ τινὸς ἐπιλογισμοῦ ὠφελείας. Ἡ δύναμις τοῦ κρίνειν τὸ καλὸν εἶναι τι ἐνδόμυχον καὶ ἀνιδιωφελές συναίσθημα.

Αἱ ἠθικαὶ καὶ αἱ καλολογικαὶ γινῶμαι τοῦ ἀνδρὸς ἔσχον ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τὸ κατ' ἀρχὰς ἐν Σκωτία, ὕστερον δὲ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς¹.

Ἐπι μᾶλλον συνῆψε τὴν ἠθικὴν μετὰ τῆς καλολογίας ὁ Σκώτος Ἑρρικὸς H o m e ἢ ἄλλως λεγόμενος λόρδος Kames (1696—1782) γνωστὸς κυρίως ὡς καλολόγος². Οὗτος ἐπειράθη νὰ ἀναλύσῃ τὰ καλολογικὰ συναισθήματα καὶ νὰ δείξῃ ὅτι τὸ καλὸν (ὠραῖον) καὶ τὸ αἰσχρὸν (ἄσχημον) δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰ πράγματα ἀλλὰ μόνον εἰς ἡμᾶς ὡς παράστασις. Ὡς περ δὲ τὰ καλὰ ἀρέσκουσι καὶ τὰ αἰσχρὰ ἀπαρέσκουσι, καθ' ὅσον τὰ πράγματα ἀναφέρονται εἰς σκοπὸν ὠφέλιμον ἢ ἐπιβλαβῆ, οὕτω καὶ τὰ μὲν ἀγαθὰ

1. Αἱ ἠθικαὶ θεωρίαι τοῦ Hutcheson ἐπέδρασαν ἐπὶ τε ἄλλους καὶ τὸν Hume καὶ τὸν A. Smith, ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ ἐπὶ τὸν Herder καὶ τὸν Κάντιον.

Περὶ τοῦ Hutcheson διέλαβον ἄλλοι τε καὶ οἱ W. Scott, Fr. Hutcheson, his life, teaching and position in the history of philosophy, 1900.— B o n n a r J a m e s. Moral sense, 1930.— T. E. J e s s o p, A Bibliography of David Hume and of Scottish Philosophy from F. Hutcheson to Lord Balfour, 1938.

2. Τὰς καλολογικὰς αὐτοῦ θεωρίας ἀνέπτυξεν ἐν « τοῖς Στοιχείοις τῆς κριτικῆς » (Elements of criticism), 1762 (γερμανιστὶ 1765), ὅπερ ἔργον ἔσχεν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Ὁ αὐτὸς ἔγραψε καὶ « Δοκίμιον περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικότητος καὶ τῆς φυσικῆς θρησκείας » (Essays of the principles of morality and natural religion), 1751 (γερμανιστὶ 1768).

ἐπιδοκιμάζονται τὰ δὲ κακὰ ἀποδοκιμάζονται, καθ' ὅσον αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι πρόσφοροι ἢ ἀπρόσφοροι πρὸς σκοπὸν αἰρετὸν ἢ φευκτόν.

Ὡσαύτως συνήρτησαν καὶ συνῆψαν τὴν ἠθικὴν πρὸς τὴν καλολογίαν ὁ Γουλιέλμος Hogarth (1697 — 1764) καὶ μάλιστα ὁ Edm. Burke (1729 — 1797)¹, ὅστις διακρίνει τὰ πάθη τῆς αὐτοσυντηρησίας καὶ τὰ τῆς κοινωνικότητος· ἐκεῖνα μὲν συνάπτονται μετ' ἀλγηδόνος καὶ κινδύνου, ταῦτα δὲ μεθ' ἡδονῆς· ἐξ ἐκείνων μὲν ἐκπηγάζει τὸ ὑψηλόν, ἐκ δὲ τούτων τὸ ὠραῖον².

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Hutcheson ἔδωκεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Shaftesbury θεολογικὴν μᾶλλον παρά εὐδαιμονικὴν τροπὴν ὁ Butler.

7. BUTLER

1. Βίος καὶ ἔργον.—Ὁ Ἰωσήφ Butler (1692 - 1752), σπουδάσας ἐν Ὁξωνίᾳ καὶ γενόμενος ἐπίσκοπος τοῦ Bristol (1738) καὶ ὕστερον (1750) τῆς Δυράμης (Durham), ἀνέπτυξε τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ θεωρίας ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς δέκα πέντε Λόγοις τοῖς περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως³.

2. Ἡ συνείδησις.—Καὶ οὗτος ἐξαίρει καὶ δὴ καὶ ἐντονώτερον τῶν ἄλλων τὰς συναπτούσας ἕκαστον πρὸς τὴν κοινωνίαν φιλανθρώπους τάσεις, ὑποβάλλων δὲ εἰς ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν

¹ Τὸ κύριον καὶ νεανικὸν αὐτοῦ ἔργον ἐπιγράφεται « Φιλοσοφικὴ ἔρευνα περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐννοιῶν τοῦ ὑψηλοῦ καὶ καλοῦ » (A philosophical inquiry into the original of our ideas on the sublime and beautiful), 1756 (γερμανιστὶ 1773). Ἄπαντα τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ἐν τρισὶ τόμοις ὑπὸ Ἰω. Payne, τῷ 1897 — 1899.

² Ὁ Burke διερευνῶν τὰ συναισθήματα τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ καλοῦ ἀναλύει τὰ ψυχολογικὰ στοιχεῖα αὐτῶν μὴ παρορῶν καὶ τὰ φυσιολογικά. Αἱ ἔρευναι αὐτοῦ προήγαγον τὴν Αἰσθητικὴν καὶ ἐπέδρασαν ἐπὶ τε ἄλλους πολλοὺς καὶ τὸν Lessing, τὸν Schiller καὶ τὸν Κάντιον.

³ Fifteen sermons upon human nature, or man considered as a moral agent, 1726. Τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐξέδωκεν ἐν δυσὶ τόμοις ὁ περιώνυμος πολιτικὸς Γλάδστων, τῷ 1896. Νεωτέρα ἐκδοσις ἐγένετο τῷ 1910.

πάσας τὰς ἐσωτερικὰς ἀρχὰς εὕρισκεν ἐν ταύταις προέχουσαν τὴν συνείδησιν. Αὕτη οὔτε συναίσθημα εἶναι οὔτε ἀπότοκον τοῦ λόγου κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Gutworth, ἀλλὰ γέννημα ἐσωτερικῆς ἀντιλήψεως, ἀντίληψις μᾶλλον ἢ λογικὴ δύναμις ἀποφαντικῆ γενικῶν ἠθικῶν ἀληθειῶν. Ἡ συνείδησις δηλαδὴ διακρίνει καὶ διαστέλλει ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἐσωτερικὰ ἐλατήρια τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς ἐξωτερικὰς πράξεις αὐτοῦ, κρίνουσα δὲ ἀποφαίνεται τίνες πράξεις εἶναι καθ' ἑαυτὰς ἀγαθαὶ καὶ τίνες κακαὶ καὶ ἀσκοῦσα τὴν ἑαυτῆς ἐξουσίαν ἐπαινεῖ ἢ ψέγει τὸν πράττοντά¹.

Διὰ τοῦ φυσικοῦ τούτου χαρίσματος ὁ ἀνθρώπος ἀποβαίνει ὄν ἠθικόν, εἶναι νομοθέτης ἑαυτοῦ καὶ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἐμπεφυτευμένον τὸν ὅλον ἠθικὸν νόμον². Κρίνει δὲ ἡ συνείδησις, ἐπιδοκιμάζει ἢ ἀποδοκιμάζει τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις ἀμέσως καθ' ἑαυτὰς, οὐδαμῶς σκοποῦσα τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν, εἴτε γίνονται ἀγαθοῦ εἴτε κακοῦ παραίτια. Κρίνομεν λοιπὸν πράξιν τινα ὡς ἀγαθὴν οὐχὶ διότι ὠφελεῖ τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ διότι συνάδει πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς συνειδήσεως. Εἰς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῆς ὀφείλομεν ἀπόλυτον ὑπακοὴν ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὰ ἐπακολουθήματα· πρέπει νὰ πράττωμεν κατὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἔστω καὶ ἂν μέλλωσιν αἱ τοιαῦται πράξεις νὰ ἐπαγάγωσι κακοδαιμονίαν μᾶλλον παρά εὐτυχίαν.

3. Συνείδησις· φιλαυτία· εὐδαιμονία.—Κατὰ ταῦτα ὁ Butler ἐλέγχει μὲν τὴν τοῦ Hutcheson ἀρχὴν τῆς εὐδαιμονίας φρονῶν ὅτι δὲν ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις νὰ ἐξετάζωσι τὰ

1. Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια τῆς συνειδήσεως μαρτυρεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως· ἐὰν δὲ τις μοιροκρατικὸς ἰσχυρίζηται ὅτι πάντα εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχωσι τὰ πράγματα ἄλλως, παρατηρητέον ὅτι ἡ ἀνάγκη αὕτη δὲν ἀποκλείει τὴν σκέψιν, τὸ ἐκλέγειν καὶ τὸ πράττειν κατὰ τινὰς ἀρχὰς καὶ πρὸς τινὰς σκοπούς.

2. « Ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι γραπτὸς ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν καὶ ἐνυφασμένος ἐν αὐτῇ τῇ φύσει ἡμῶν. Καὶ τοῦτο εἶναι σαφὴς δήλωσις τοῦ θέντος τὸν νόμον τοῦτον, ὅστις συγκρινόμενος πρὸς τοὺς θετοὺς νόμους ὀφείλει νὰ ἔχη τὸ κράτος καὶ νὰ προτιμᾶται ». (Analogy of religion, 2, 1. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἠθικὴν Thilly — Γρατσιαίου, σ. 36).